

Danmarks Amalfi

1, 2, 3, 4 ... Andreas Clemmensen (1852-1928) tog meterlange skridt i marehalmen med sine store sorte støvler og forsøgte at få en fornemmelse af parcelens størrelse. Hvor stort et hus kunne man opføre? Hvordan placerede man bedst et hus på grunden? Her i starten af 1890'erne var det ellers mest skole- og kirkebygninger, han havde nået at arbejde med som arkitekt. 5, 6, 7, 8 ... Men denne tidlige sommerdag var han kørt nordpå, først med tog og så med vogn, for at se på de parceller ved Horneby Sand, hvor hans ven og samarbejdspartner Harald Christian Plockross (1826-1913) havde tænkt sig at bygge sommervillaer. 9, 10, 11, 12 ... På hans ene side lå havet og kysten, der strakte sig helt op til skrænterne ved Nakkehoved. På den anden side havde han plantagen med egetræer og fyrretræer, der sammen med vinden gav en skøn snurrende lyd i ørerne. Men her i kystklitten, hvor arkitekt Clemmensen skridtede af, var der mest knastør marehalm og lyng. Hov, et firben kom pilende tæt forbi hans ene støvle – den skulle snart vænne sig til et nyt liv med mennesker og mylder her i klitten.

Jo, her på denne parcel ville det nok kunne lade sig gøre at opføre en villa i stil med den, som han for nogle år siden så ved Amalfi. Selv om der var langt til det skinnende blå hav ved den italienske klippekyst, var der god mulighed for havbadning, smuk

**Yderst til venstre ses Kystvej 14, 16 og 18 – tre af Clemmensens og Plockross’ italiensk inspirerede sommervillaer. De ligger stadig og skuer ud over havet. De to herrer fik selv en villa hver, Clemmensens lå inde på Lyngvej i læ af plantagetræerne. Foto fra ca. 1915.
|| V. Türek/Gorm Christensens postkortsamling**

havudsigt fra vinduet og en naturskøn placering på behagelig afstand af det lokale kystliv.

Horneby Sand var mod slutningen af 1800-tallet en efterhånden velvoksen plantage, der var ejet og plantet af det statslige skovvæsen. Men i 1886 begyndte staten at sælge parceller, der lå lige i skellet mellem plantage og klit. Parcellerne blev ikke solgt til landbrug, skovbrug eller andre næringsmæssige formål, men var derimod tiltænkt sommerboliger. De seneste år var der blevet bygget enkeltstående sommerhuse på den nordsjællandske kyst, og måske var Danmarks første rigtige sommerhus blevet bygget i 1867 i vesterhavsklitterne ved Søndervig, men Horneby Sand blev starten på Danmarks første deciderede sommerhusområde.

Og ikke nok med det: Horneby Sand blev også begyndelsen på en dansk sommerhuskultur, som med tiden, og med forskelligartede udtryk, blev både stor og bred. I dag har vi 230.000 sommerhuse i Danmark, og kun få andre lande, fx Finland og Norge, kan prale af at have flere fritids- eller sommerhuse per indbygger. Ca. hver 20. person i Danmark

ejer et, og vurderingen er, at mere end halvdelen af alle danskere har brugsret og tilknytning til mindst ét sommerhus.

Historien om sommerhuset er historien om forskellige tiders muligheder og præferencer for brugen af det frie liv, om fysisk og åndelig mobilitet, om social og kulturel distinktion, om natur- og stedsdyrkelse, om opdyrkelse af forbrug og om bekymringen over, hvordan vi bedst forvalter og bevarer de særlige naturområder, som kysterne udgør. Det har forandret lokalområder på godt og ondt, at sommerhusbyer og sommerbefolkninger er kommet til med deres behov og tilstedeværelse i både det fysiske og sociale landskab. Selv om sommerhuset har historiske rødder og pendanter i andre former for "andet hjem", fra landsteder til lysthuse, er det et forholdsvis nyt historisk fænomen at tage på ferie eller weekend i et træhus ved kysten for at tage havbad, gå ture langs stranden og cykle ud til klitterne, læse, spille, spise frokost og slappe af. Endnu nyere er det, at det andet hjem er noget, de fleste i det danske samfund har adgang til.

Fra Tangvej til Lyngvej

Men lad os vende tilbage til Hornbæk og få en fornemmelse af, hvordan det hele begyndte. I 1890'erne var Hornbæk en lille fiskerby med 600 indbyggere. På begge sider af byen lå der klitplantager for at beskytte mod sandflugt, en slags sandstorm, der knasede mellem tænderne og truede det kystnære landbrug og tilsandede byens veje og bygninger. Sandflugten var ikke et eksotisk indslag, der kun foregik ved de mest barske danske kyster; faktisk havde sandflugtsområderne udgjort hele 3 % af landets samlede areal i slutningen af 1700-tallet, og indimellem måtte man overgive bebyggelser eller sågar hele byer til det kvælende sand. Det blev fx

Torups skæbne, en større landsby tæt ved Tisvilde, som man måtte opgive i løbet af 1600-tallet på grund af tilsanding. For flere andre nordsjællandske kystbyer var sandflugten en reel eksistenstrussel, og i kampen mod sandflugten blev hoveribønder og soldater sat til at grave grøfter, sætte gærder, lægge tang oven på sandet og plante marehalm.

I slutningen af 1700-tallet begyndte det statslige skovvæsen at lave større beplantninger langs kysterne, og 100 år senere lå Hornbæk godt beskyttet med skovområder på begge sider af byen. Plantagen vest for byen blev kaldt Horneby Sand, og det var altså her, det første sommerhusområde i Danmark opstod. Staten gik allerede i gang med at udstykke i 1860'erne, og fra 1886 kunne den sælge de første parceller til bygherrer, som havde planer om at bygge eget sommerhus. Om det var entreprenante rigmænds efterspørgsel på sommerboliger eller statens behov for indtægter, der gav anledning til frasalg af den ellers så funktionelle plantage, står hen i det uvisse. Men én ting er sikker: Beslutningen om at udstykke til sommerhuse var levedygtig.

Flere købte en grund, fordi de ville bygge et sommerhus til brug for familien. Men området blev også opkøbt og bebygget ved mere storslåede entreprenante initiativer som det, arkitekten Andreas Clemmensen var med i. Hans samarbejdspartner, den københavnske overretssagfører, fuldmægtig i Krigsministeriet og kancelliråd Harald Christian Plockross, opkøbte hele syv parceller. Plockross var i forvejen involveret som prokurator i forskellige bygningsarbejder, og i disse år samarbejdede han med Clemmensen om at opføre Immanuelskirken på Frederiksberg. Clemmensen var betaget af Amalfibugstens lyse kystlandskaber og landstedernes arkitektur, og Plockross var visionær og pengestærk. Han kunne se, at der i Horneby Sand var potentiale

for en dansk version af det sydeuropæiske landstedsliv. De to herrers interesser flugtede, og sammen opførte de flere store sommervillaer i italiensk snit på den yderste kystrække. Rigmandsvillaer, der satte et væsentligt visuelt præg på Danmarks første sommerhusområde.

Vejnavnene var i 1886 ikke særligt opfindsomme. I første omgang blev der anlagt to veje i det nye sommerhusområde, der blev kaldt 1. og 2. Parcelvej. 1. Parcelvej lå tættest mod kysten, og området var bevokset med lyng og marehalm, mens 2. Parcelvej lå delvist inde mellem plantagens fyrretræer. De to veje blev senere omdøbt til Kystvej og Skovvej. Her blev de første store sommervillaer bygget, og efter de var dukket op i starten af 1890'erne, begyndte man også at bygge på de tværgående veje. Inden man udstykkede, lå der allerede en række veje, der strakte sig fra land til kyst i plantagen. Det var bøndernes gamle tangveje, kaldet 1. Tangvej, 2. Tangvej, 3. Tangvej osv. Tangvejene var transportårer for den tang, som bønderne hentede og brugte til gødning på markerne længere inde i landet.

På få år gennemgik plantageområdet altså en fysisk omlægning fra ustruktureret skov til veje med parceller og store villaer på rad og række, og navngivningen af vejene signalerede områdets nye funktion og værdi: Fra tangvejenes nyttige hovedrute mellem kyst og landbrug til et fritidsboligområde, hvor man havde blik for det omgivende landskabs naturlige herligheder. Det vidner Kystvej, Birkevej, Granvænget og Lyngvej om. Horneby Sands sommerhusområde var altså starten på en helt ny type områdeanvendelse: For første gang i danmarkshistorien var det muligt at købe et stykke jord i et område, hvor alle parcellerne var specifikt udstykket med henblik på, at her skulle bygges et sommerhus.

Åh, lad ham hedde Valter!

Det var selvfølgelig ikke Hornbæks fiskere og bønder, der købte de nye sommerhusgrunde. Køberne tilhørte som Plockross den mest velhavende del af hovedstadens bedre borgerskab. I årene forinden havde den lokale befolkning allerede mødt rige københavnerfamilier på sommervisit. Badegæster, der elskede luften, vandet og lyset ved kysten, og nogle var måske endda blevet rådet til et ophold i den friske luft af deres læge. Sundhed og forebyggelse var blevet hinandens følgesvende i anden halvdel af 1800-tallet, og et ophold ved kysten kunne forhindre såvel dårlige lunger som sarte nerver. De indkvarterede sig på kroen eller hos lokale, som selv flyttede ind i et baghus eller op på loftet sommeren over. Deres børn var klædt i fine blå matrosdragter og fordrev dagen med leg og spil, enten med hinanden eller med deres selskabsdamer. Modsat de lokale fiskeres børn måtte de nemlig ikke hjælpe til med husholdets grove arbejde. Landliggerne havde også andre spisevaner end de lokale; de købte skaldyr hos fiskerne og spiste svampe, de selv fandt i skoven, og de var kunder hos den lokale købmand, der på grund af den ændrede efterspørgsel begyndte at bestille nye varer hjem, fx konserves og krydderier. Sommergæsterne kunne også finde på at gøre "unyttige" ting: De tog havbade, spadserede langs brændingen ved aftenstid, gjorde holdt ved et udsigtspunkt i en klit eller fordybede sig i stilheden i et skovbryn. I det hele taget anvendte de landskabet på helt andre måder end de lokale i Hornbæk, der nok indimellem så lidt måbende til.

De borgerlige sommergæster, som i anden halvdel af 1800-tallet var begyndt at besøge de nordsjællandske kyster, var dog ikke de sande pionerer. De begyndte ikke at dyrke kystturismen ud af det blå. En kulturel elite havde allerede været der som

Havbadet i sin vorden var engelsk, borgerligt romantisk og foregik med vogn. Man blev kørt helt ud i havet, iklædte sig badetøj fra hals til ankel og kastede sig med større eller mindre lyst ud i bølgen. I Danmark blev badevognene kun udbredt på Fanø. Denne satiriske fremstilling er fra Brighton, ca. 1825.
|| British Museum

firstmovers, og måske kan man tale om, at Hornbæk og omegn blev kulturelt opdaget helt tilbage i 1700-tallet.

Digteren Johannes Ewald (1743-1781) skrev nemlig syngespillet *Fiskerne* om et større skibsforlis ud for Hornbæk, hvor en gruppe lokale fiskere udførte en helt modig redningsdåd. Det blev opført på Det Kongelige Teater i 1780 og var med til at sætte Hornbæk og omegn på landkortet blandt teatergængere og andre lyriske sjæle. Op igennem 1800-tallet blev området opsøgt af både udenlandske og danske lystrejsende, som i tråd med tidens europæiske elitære turismetrend søgte oplevelser og dannelse ved at rejse ud i landlige og oftest naturskønne egne. Digtere som Frederik Paludan-Müller (1809-1876) og Carsten Hauch (1790-1872), malere som Jørgen Roed (1808-1888) og C.W. Eckersberg (1783-1853), skuespillere som Jacques (1860-1910) og Emma Wiehe (1864-1949) samt dramatikerens Johan Ludvig (1791-1860) og skuespilleren Johanne Luise Heiberg (1812-1890) lod sig indlogere på Hornbæk eller Hellebæk

Kro, Købmandsgården i Aalsgaarde eller hos private lokale. De opsøgte havet, vejret, lyset og maleriske scenarier, som både rummede naturens barske og skønne snit.

Men den kulturelle elite opsøgte også det lokale udvalg af hårdtarbejdende godtfolk, og oplevelserne med de ligefremme fiskere og småkårsfolk, deres påklædning i almuetekstiler, deres vandringer frem og tilbage med kurve og tønder, deres skure ved stranden og de ophængte fiskenet blev nøje registreret i rejseskildringer og digte samt gengivet på malerier.

I Johanne Luise Heibergs beretninger kan man tydeligt se interessen for at involvere sig i den lokale levevis:

”Den eneste, der bød os velkommen, var en ung laps af en hund, som for op ad mig med livlige kærtegn, der efterlod sig varige spor på mine klæder. Jeg blev så glad ved denne unge herres velkomsthilsen, at jeg udbrød: Oh, Heiberg, her må vi virkelig blive! Hvad hedder hunden? spurgte jeg. Åh, den hvalp er endnu ikke rigtigt døbt, svarede konen med et smil, vi kalder ham snart ét og snart et andet! Lad ham hedde Valter! udbrød jeg”.

I hverdagen var parret fra hovedstaden ikke vant til den ligefremme og simple omgangsform på tværs af sociale og kulturelle skel, men den passede tilsyneladende fru Heiberg godt, da hun i 1847 besøgte Hellebæk Kro for første gang. Hun beskrev også, hvordan hun sammen med kromutter indrettede et par tarvelige værelser, som stod uden senge, madrasser eller andet ”meublement” ved ankomsten, men som fru Heiberg ved sin kreativitet og kromutters hjælp hurtigt fik omskabt til en lille smagfuld sommerhule. Dog havde værelserne fra starten den

vigtigste herlighedsværdi af alle, nemlig en skøn udsigt til havet. I sine beretninger virker hun nærmest lige dele begejstret over stedet i sig selv og over sit møde med stedets mennesker.

At opleve, værdsætte og lade sig inspirere af naturen og det jævne folk var centrale elementer i kunstnerens kystturisme. En turisme, der på den måde gik helt i spænd med de samtidige romantiske kulturidealer, der stræbte efter det uspolerede liv i nøjsom symbiose med de naturgivne omgivelser. Altså et modbillede til den modernitet, civilisation og industrialisering, der støjende og stinkende fandt sted i storbyens rum.

At bade i havet

Mens den kunstneriske elite promoverede kysten og dens folk, vandt også havbadet frem som en international borgerlig trend. Indtil 1800-tallet var der få i Danmark, der så en særlig fidus i at bade i havet. Men den nye engelske borgerstand havde allerede i slutningen af 1700-tallet udset sig havbadet som en særligt givtig aktivitet. I havet kunne man bade, ikke blot for den kropslige sundheds skyld, men også for at tilfredsstille en romantisk lyst til bevægelse, der stræbte efter friheden i både at kunne lade sig opsluge af havets bølger og beherske dem gennem en kropslig svømmepræstation. Havbadning udgjorde en form for leg, der både tilsidesatte hverdagens virkelighed og skabte harmoni mellem sjæl og legeme. Ligesom i den øvrige romantiske tankegang var her tale om en søgen efter en mere oprindelig og direkte interaktion med naturen, der skulle reparere den blegsvækkede og tvangsramte civiliserede brite.

Efter at have vandret over kanalen til det europæiske kontinent og gennem Frankrig og Tyskland nåede den moderne romantiske havbadekultur også

Havbadet har trukket mange sommergæster ud til kysterne. Helt frem til i dag er dukkert i det vilde hav måske et af de ypperligste møder med naturen, som det moderne menneske kan opnå. En bedrift, man kan frygte, men til gengæld fejre bagefter. Her et triumftog ved Søndervig i 1920'erne. || Ringkøbing-Skjern Museum

til Skandinavien i 1830'erne. Den danske version blev ikke så renskåren borgerlig-romantisk som sin engelske forgænger. I stedet sammenkoblede den flere aspekter af at værdsætte havet.

For den lille udsøgte andel af danske velhavere, der tidligt tog på badeophold på Klampenborg Vandkur-, Brønd- og Badeanstalt eller det nordfrisiske Før Bad, var det både oplysningstidens terapeutisk-medicinske sundhedsideal, den romantiske dyrkelse af leg og åndelig berigelse, men også muligheden for social omgang og selskabelighed inden for egne rækker, der trak. Sådan gav badelivet mulighed for at koble sundhedsmæssige, kulturelle og sociale behov.

Der gik lidt tid, før de mondæne havbadsentusiaster kastede sig ud i bølgerne langs den jyske vestkyst. Men i 1865 gik forfatter og journalist Meir Aron Goldschmidt (1819-1887) i vandet ved Blokhus

Strand – en havbadetur, der bagefter fik meget omtale. Goldschmidt overnattede på det lokale Hotel Nordsøen, og han havde på forhånd besluttet sig for at afprøve kvaliteten af et bad fra kysten. Han måtte tage mod til sig i seks dage, før han endelig tog en dukkert i det viltre salte Vesterhav. Han vurderede, at en dukkert fra Blokhuis i hvert fald måtte kunne måle sig med havbad fra de mere etablerede badesteder, fx det ekstravagante tyske vadehavsbadested Før. Det var blot et spørgsmål om at skabe faciliteterne. I årene herefter skød der da også en række badhoteller op langs vestkysten, fx ved Blokhuis, Løkken, Skagen, Søndervig og Hjerting, som i sagens natur havde havbadet som sit unikke salgsargument.

Unge malere på kroen

I midten af 1800-tallet havde kunstnere og havbadet altså banet vejen for en mere bred opdagelse af Nordsjællands kyst. Malerflokkene, der indtog Hornbæk i sommeren 1873, fik dog for alvor sat badebyen på landkortet. Viggo Johansen (1851-1935) og P.S. Krøyer (1851-1909) stod i spidsen, da deres slæng af unge malertalenter flyttede ind på kroen allerede i maj, nød naturen i plantagerne og bybilledets folklore, badede i havet, lærte at svømme og sad med de lokale i krostuen. I malernes breve kan vi i dag få en fornemmelse af, hvad der fascinerede dem ved stedet. Det var i meget høj grad det lokale liv og ikke kun havet, der trak i dem – nøjagtigt som det havde gjort sig gældende for de kunstnere, der tidligere havde dyrket området. De var betaget af de arbejdsomme, flinke og smukke fiskermænd, deres lyshårede børn og i det hele taget det hverdagsliv, der udspillede sig i fiskerbyen. Men de tog også rigt del i det, og nogle af malerne blev over en årrække venner med kroejeren og enkelte af fiskerne.